

Ασφάλεια και Υγεία στην Ανεργία

(του Σωκράτη Κ. Παπαγεωργίου, Χημικού Μηχανικού ΕΜΠ, Συμβούλου Περιβάλλοντος & Ασφάλειας, μέλους του ΔΣ του Συλλόγου Τεχνικών Ασφαλείας Ελλάδος)

«ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος»

(Ησίοδος, Έργα και Ημέραι, στ. 311)

1. Ο θαυμαστός καινούργιος κόσμος

Σε μία περίοδο διεθνούς οικονομικής ύφεσης όπως αυτή που διερχόμαστε, η ανεργία είναι ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα παγκοσμίως. Στα τέλη του 2009 η ανεργία έφθασε το υψηλότερο επίπεδο που έχει ποτέ καταγραφεί, με 212 εκατομμύρια ανθρώπους δίχως απασχόληση, δηλαδή ποσοστό ανεργίας 6,6%, όπως ανακοίνωσε ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας (International Labour Organization, ILO)¹. Οι χαμένες θέσεις εργασίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά τη διετία 2009-2010 υπολογίζονται σε οκτώ εκατομμύρια, ενώ σύμφωνα με τη Eurostat, ενώ το ποσοστό της ανεργίας στην ευρωζώνη κάλπαξε στο 10,1% του ενεργού πληθυσμού τον Σεπτέμβριο του 2010, με αποτέλεσμα ο αριθμός των ανέργων να αγγίζει πια τα 16 εκατομμύρια. Τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας καταγράφονται στην Ολλανδία (4,4%) και την Αυστρία (4,5%), ενώ τα υψηλότερα στην Ισπανία (20,8%). Το ποσοστό της ανεργίας στις δύο μεγαλύτερες οικονομίες της ευρωζώνης ανέρχεται σε 6,7% στη Γερμανία και 10% στη Γαλλία².

Στη χώρα μας, η καταγεγραμμένη ανεργία τον Αύγουστο του 2010 έφτασε το 12,2 % σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, και ο αριθμός των ανέργων ξεπέρασε τους 600.000, με τα υψηλότερα ποσοστά να καταγράφονται στην Ανατολική, Κεντρική Μακεδονία και Θράκη (13,5%), Δυτική Μακεδονία (13,9%), Θεσσαλία (13,1%), Αττική (12,9%), Στερεά Ελλάδα (12,6%), και στην Κρήτη (11,2%), ενώ μονοψήφια ποσοστά συναντούμε μόνο στο Βόρειο Αιγαίο (6,9%), στο Νότιο Αιγαίο (5,9%) και στα Ιόνια Νησιά (5,6%). Έτσι και σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία, η ανεργία διπλασιάστηκε σχεδόν τον τελευταίο χρόνο στην Κρήτη (11,2% από 6,3% τον Αύγουστο 2009), και έφτασε το 15,5% στις γυναίκες. Τα πρωτεία βέβαια κατέχουν σταθερά οι νέοι άνθρωποι, το αύριο όπως θα έλεγε κανείς του τόπου, με ποσοστά ανεργίας: 30,8% για την ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών, και 16,4% για την ηλικιακή ομάδα 25-34 ετών³. Από την άλλη μεριά και σύμφωνα με τις προς το παρόν επίσημες προβλέψεις αναμένεται, ως αποτέλεσμα της ύφεσης, η ανεργία να ανέλθει στο 14,5% το 2011, στο 15% το 2012 και στο 14,6% το 2013. Σύμφωνα ακόμη με βάση έναν ευρύτερο δείκτη ανεργίας του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης ΟΟΣΑ (υπολογίζονται και οι υποαπασχολούμενοι και όσοι δεν αναζητούν εργασία), η ανεργία στη χώρα μας έφτανε ήδη στο 15,1% το τελευταίο τρίμηνο του 2009⁴. Η ευελιξία των αριθμών όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

Έως εδώ έγινε λόγος μόνο για την καταγεγραμμένη ανεργία στην ελληνική πραγματικότητα, αφού δεν συμπεριλαμβάνονται έλληνες και μετανάστες που εργάζονται στη λεγόμενη αγορά της μαύρης εργασίας. Σύμφωνα με στοιχεία του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ), ο αριθμός των ανασφάλιστων εργαζόμενων ανέρχεται επισήμως στο 25%, βάσει των στατιστικών στοιχείων δράσης του εννεαμήνου 2010, και ένας στους τέσσερις εργαζόμενους εργάζεται ανασφάλιστος, ενώ αύξηση παρουσιάζουν και οι ελαστικές μορφές εργασίας (μερική, εκ περιτροπής απασχόληση, κλπ)⁵. Η ανασφάλιστη-αδήλωτη εργασία εντοπίζεται κυρίως: στην εστίαση (38%), στα καφέ μπαρ (50%), στη νυχτερινή διασκέδαση (55%), στη φιλοξενία, 25%, στις ταχυμεταφορές (30%), στις κατ' οίκον διανομές (60%), στις υπηρεσίες ασφαλείας (25%), στην καθαριότητα (43%), στις κατασκευές (38%), στην μεταποίηση-βιοτεχνία (26%), και στη βιομηχανία (14%). Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις αυτές οι ανασφάλιστοι φτάνουν τους 1.100.000 ενώ η εισφοροδιαφυγή σε βάρος του ΙΚΑ υπολογίζεται στα 6 δισ. ευρώ ετησίως⁶. Η πλειονότητα των αδήλωτων εργαζομένων ανήκει, σύμφωνα με την έκθεση του ΣΕΠΕ, στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (άνεργοι, αυτοαπασχολούμενοι, εποχικοί και μετανάστες). Ακόμη, σύμφωνα με τις ίδιες πηγές, μειώθηκε η αναγγελία εργατικών ατυχημάτων κατά 9,69% και των θανατηφόρων κατά 38,20%.

Συμπερασματικά τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν πως στην χώρα μας η συγκάλυψη της ανεργίας είναι συστηματική. Θεωρείται εργαζόμενος όποιος δούλεψε έστω και μία ώρα την βδομάδα πριν από κάθε στατιστική έρευνα για την ανεργία, για παράδειγμα τα μέλη οικογένειας που βοηθούν στην οικογενειακή επιχείρηση χωρίς να πληρώνονται. Δεν περιλαμβάνονται στους υπολογισμούς αφού δεν καταμετρούνται οι ελαστικές μορφές εργασίας, οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου, οι λεγόμενοι αυτοαπασχολούμενοι, οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης ή τα πελατειακά “stage”. Δεν θεωρούνται άνεργοι οι αγρότες και δεν καταγράφονται από τον ΟΑΕΔ, ούτε οι μικρέμποροι και επαγγελματίες που κλείνουν τα καταστήματά τους. Όμως δυστυχώς υπάρχει και συνέχεια. Μπορεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να κατηγορεί την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία πως απέκρυβε ελλείμματα και δημόσιο χρέος, αλλά δεν την κατηγορεί για απόκρυψη της πραγματικής ανεργίας, ενώ ταυτόχρονα αρνείται να συζητήσει εναλλακτικούς τρόπους μέτρησής της, όπως οι δείκτες U-4, U-5 και U-6, που ήδη χρησιμοποιούνται στις ΗΠΑ από την αρμόδια υπηρεσία (Bureau of Labor Statistics) και που δείχνουν τον άνεργο και τον μερικώς απασχολούμενο πληθυσμό οι οποίοι δεν καταγράφεται στους υπάρχοντες από τη Eurostat δείκτες ανεργίας⁷.

Ειρήσθω εν παρόδω, θα ήθελα να αγγίξω απλώς ένα θέμα που και ευαίσθητο είναι και από πολλές απόψεις σημαντικό για την ελληνική κοινωνία, αλλά και ενδεχομένως άπτεται του θέματος της ανεργίας, αυτό της μαζικής και σε μεγάλα ποσοστά παράνομης μετανάστευσης στην Ελλάδα κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. καθώς και της ανύπαρκτης ως προς τον σχεδιασμό μεταναστευτικής πολιτικής. Υπάρχουν μια σειρά αντικρουόμενα επιχειρήματα και δυσανάλογα λίγες τεκμηριωμένες μελέτες⁸ σχετικά με το εάν και κατά πόσο η παράνομη μετανάστευση στην πατρίδα μας έχει επιπτώσεις τόσο στην ανεργία όσο και στους μισθούς. Οι μεν ισχυρίζονται ότι ο μέσος πραγματικός μισθός σημείωσε πτώση εξ’ αιτίας της παράνομης μετανάστευσης, ότι το εν τρίτον των παρανόμων μεταναστών παίρνει θέσεις Ελλήνων, και πως τα φτωχά ή μεσαίου εισοδήματος νοικοκυριά καθώς και κείνα που τα μέλη τους εργάζονται ως ανειδίκευτοι εργάτες, είδαν το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημά τους να μειώνεται· οι δε υποστηρίζουν πως ο μεταναστευτικός πληθυσμός δημιούργησε θέσεις εργασίας, αύξησε την κατανάλωση και συνεπώς τα μεγέθη της οικονομίας, δημιούργησε νέες ανάγκες υπηρεσιών, πως τα αγροτικά νοικοκυριά κερδίζουν ανεξαρτήτως του επιπέδου εισοδήματός τους και πως δεν επιβαρύνει ιδιαίτερα το ασφαλιστικό σύστημα, κατηγορώντας τους πρώτους για ρατσισμό και ξενοφοβία. Σε ένα πρώτο επίπεδο, χρειάζεται νομίζω γενναία έρευνα, πραγματικά στοιχεία και τεκμηριωμένες μελέτες ώστε να φωτιστεί επαρκώς το θέμα, ενώ σ’ ένα δεύτερο επίπεδο χρειάζεται σωστός και σύμφωνος προς τις ανάγκες σχεδιασμός, ο οποίος θα επέλεγε μετανάστες για να καλύψουν θέσεις εργασίας που δεν καλύπτονται απ’ το εγχώριο εργατικό δυναμικό, και θα συνέτεινε ουσιαστικά στην ανάπτυξη. Αντίθετα, οι εκ των υστέρων νομιμοποιήσεις, δεν φαίνεται να μπορούν να αντιμετωπίσουν τις αρνητικές συνέπειες της παράνομης μετανάστευσης, δίνοντας ταυτόχρονα ελπιδοφόρα μηνύματα σε μελλοντικούς επίδοξους μετανάστες, πως εάν κανείς καταφέρει και περάσει τα σύνορα, που δεν είναι και δύσκολο άλλωστε, μπορεί μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα να νομιμοποιηθεί κι αυτός με τη σειρά του.

2. Σκέψεις πάνω σε ορισμούς και διασαφήνιση εννοιών

Η αγορά εργασίας είναι μια αγορά όπου υπάρχουν πωλητές και αγοραστές και το αντικείμενο αγοραπωλησίας είναι η εργασία⁹. Οι εργάτες πωλούν την εργασία τους για να εξασφαλίσουν εισόδημα και οι επιχειρήσεις αγοράζουν εργασία για να παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες¹⁰.

Με τον όρο ανεργία εννοούμε την έλλειψη επαγγελματικής απασχόλησης, την αντικειμενική δηλαδή αδυναμία να εργαστεί κανείς και ως άνεργο εννοούμε εκείνον που παρά τη θέλησή του αδυνατεί να έχει εργασιακή απασχόληση. Με άλλη διατύπωση, ως ανεργία εννοούμε την αντικειμενική αδυναμία εξεύρεσης εργασίας, με άμεση συνέπεια την ακούσια αργία του ατόμου. Ο όρος υποδηλώνει ταυτόχρονα την έλλειψη ή την περιορισμένη προσφορά εργασίας.

Η ανεργία μετριέται ως ποσοστό των απασχολούμενων εργαζόμενων. Έτσι, ορίζουμε ως Δείκτη Ανεργίας τον Αριθμό των Ανέργων προς το Εργατικό Δυναμικό, όπου ως Εργατικό Δυναμικό εννοούμε το άθροισμα Απασχολούμενων και Ανέργων. Θέμα πρώτο: ποιόν θεωρούμε άνεργο και πόσο αξιόπιστα υπολογίζει κανείς τον αριθμό των ανέργων. Θέμα

δεύτερο: ο παρονομαστής στο παραπάνω κλάσμα. Για πχ όταν αναφερόμαστε στην ανεργία των νέων και θέλουμε να κάνουμε συγκρίσεις ανάμεσα σε δύο κράτη, έχει σημασία να λάβουμε υπόψη, πως το εργατικό δυναμικό των νέων έχει σχέση με το αν στη χώρα αναφοράς, σπουδάζουν περισσότερο ή λιγότερο, αν εργάζονται ή δεν εργάζονται κατά τη διάρκεια των σπουδών τους κλπ.

Στους ανέργους περιλαμβάνονται άτομα μιας ορισμένης ηλικίας και άνω τα οποία είναι: δίχως εργασία (εξαρτημένη ή αυτοαπασχόληση), διαθέσιμοι για εργασία, και σε αναζήτηση εργασίας (που κάνουν συγκεκριμένες κινήσεις προς αναζήτηση εργασίας). Ταξινομούμε δε τους ανέργους ως προς τα αίτια της ανεργίας σε τέσσερις μεγάλες ομάδες: (α) απολυμένοι, εκείνοι των οποίων η απασχόληση τερματίστηκε ακούσια και αναζητούν εργασία, (β) παραιτηθέντες, εκείνοι που εγκατέλειψαν με οποιονδήποτε τρόπο την απασχόλησή τους εθελοντικά και αναζητούν εργασία, (γ) επανεισερχόμενοι, εκείνοι που εργάζονταν στο παρελθόν, αλλά ήταν ανενεργοί ή υπηρετούσαν την υποχρεωτική στρατιωτική τους θητεία πριν αρχίσουν να αναζητούν εργασία, (δ) αιτούντες πρώτη εργασία, εκείνοι που δεν έχουν εργαστεί ποτέ προηγουμένως σε κανονική εργασία¹¹.

Η ανεργία που οφείλεται στον χρόνο που απαιτείται για να εντοπίσουν οι άνεργοι θέση εργασίας με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που επιθυμούν και να αρχίσουν να εργάζονται ονομάζεται **ανεργία τριβής**. Οι πολιτικές του δημόσιου τομέα που την επηρεάζουν είναι η ασφάλιση έναντι της ανεργίας και η ύπαρξη επιδομάτων ανεργίας, η νομοθεσία για τον κατώτερο μισθό, η οργάνωση των γραφείων πληροφόρησης, και η επανεκπαίδευση. **Διαρθρωτική ανεργία** είναι η χρόνια ανεργία που οφείλεται στη φθίνουσα πορεία συγκεκριμένων κλάδων ή τομέων της οικονομίας και στην αδυναμία κατάρτισης μέρους του εργατικού δυναμικού στις σύγχρονες απαιτήσεις της οικονομίας. Όσον αφορά τον **λειτουργικό ορισμό της ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση** ως άνεργοι θεωρούνται τα άτομα ηλικίας 15 έως 74 ετών τα οποία: α) δεν είχαν εργασία κατά την εβδομάδα αναφοράς, δηλαδή δεν είχαν ούτε μισθωτή εργασία ούτε μη μισθωτή εργασία (για μία ώρα τουλάχιστον)· β) ήταν διαθέσιμα για εργασία, δηλαδή για έναρξη δραστηριότητας ως μισθωτοί ή μη μισθωτοί εντός δύο εβδομάδων από την εβδομάδα αναφοράς· γ) αναζητούσαν ενεργά απασχόληση, δηλαδή είχαν πραγματοποιήσει συγκεκριμένες ενέργειες με σκοπό την εξεύρεση μισθωτής ή μη μισθωτής απασχόλησης για περίοδο τεσσάρων εβδομάδων που λήγει στο τέλος της εβδομάδας αναφοράς, ή τα οποία είχαν βρει εργασία και θα την άρχιζαν εντός τριών μηνών το πολύ. Ακόμη, τα άτομα χωρίς εργασία που συμμετέχουν σε σπουδές ή σε κύκλους κατάρτισης δεν θεωρούνται άνεργοι παρά μόνον εάν είναι "διαθέσιμα για εργασία" και "σε αναζήτηση εργασίας".¹²

Είναι φανερό πως μέχρι εδώ μιλούμε ήδη για ευελιξία σε σχέση με ορισμούς, αριθμούς και στατιστικά στοιχεία. Ας δούμε στη συνέχεια από πιο κοντά τον όρο ευελιξία σχετικά με την εργασία. Εάν μέχρι τώρα "**κανονική ή τυπική σχέση εργασίας**" σήμαινε: Εξαρτημένη μισθωτή εργασία (προσδιορισμός τρόπου, τόπου, χρόνου & έλεγχος εργασίας), αόριστη διάρκεια, πλήρες και σταθερό συμβατικό ωράριο, υπαγωγή στις διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας και του κοινωνικοασφαλιστικού δικαίου· οι νέες "**ευέλικτες μορφές απασχόλησης**" μεταφράζονται σε: μερική απασχόληση (part-time), συμβάσεις ορισμένου χρόνου, προσωρινή απασχόληση μέσω ενοικίασης ή δανεισμού προσωπικού, παροχή ανεξάρτητων υπηρεσιών/έργου, υπεργολαβίες και δικτυώσεις, ευέλικτα ωράρια, διευθέτηση χρόνου εργασίας, ατομικοί λογαριασμοί χρόνου, τηλε-εργασία, εργασία σε βάρδιες, εργασία σε ετοιμότητα (on call), κλπ. Χωρίς να είναι απαραίτητα νέες, οι παραπάνω ευέλικτες μορφές απασχόλησης, αξιοποιούνται τελευταία όλο και περισσότερο, γίνονται το αντικείμενο νέων ρυθμίσεων, κατέχοντας σημαντικό ρόλο στην οργάνωση της εργασίας¹³.

Επισφαλής εργασία είναι η εργασία που δεν είναι βέβαιο ότι θα εξελιχθεί ευνοϊκά και συνεπώς διατρέχει κίνδυνο, ή με άλλα λόγια, είναι η εργασία που είτε σταθερά δεν παρέχει επαρκές εισόδημα, είτε παρέχει για κάποια χρονικά διαστήματα. Ο δε όρος **εργασιακή ανασφάλεια** παραπέμπει ευθέως στην απειλή απώλειας της εργασίας. Ευέλικτη και επισφαλής εργασία δεν ταυτίζονται αναγκαστικά, αφού θεωρητικά και πρακτικά ίσως (όπως στην Ολλανδία και στη Δανία) μπορεί να έχουμε ευέλικτη εργασία (πχ. μερική απασχόληση) που είναι ταυτόχρονα και ασφαλής (συμβατή με το εργατικό δίκαιο και την κοινωνική προστασία). Από εδώ προκύπτει η έννοια της **ευελιξίας με ασφάλεια** (flexicurity)¹⁴. Η ευελιξία, το πρώτο μέρος του όρου, κυρίως εξυπηρετεί τις επιχειρήσεις, αφού σημαίνει άρση του

προστατευτισμού της εργασίας, ελευθερία προσλήψεων και απολύσεων, μεγάλη γκάμα εργασιακών σχέσεων και δυνατότητες διευθέτησης αμοιβών και χρόνου εργασίας ανάλογα με τις ανάγκες των επιχειρήσεων¹⁵. Για τον εργαζόμενο αντίθετα, ευελιξία θα σήμαινε δυνατότητα επιλογής του είδους της εργασίας του, αλλά και προσαρμογή στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Η ασφάλεια, το δεύτερο μέρος του όρου, αφορά το εργατικό δυναμικό και είναι η εγγύηση ότι η απώλεια της εργασίας δε συνεπάγεται μείωση της ευημερίας ούτε περιθωριοποίηση, αλλά σημαίνει μια μικρή και ασφαλή περίοδο προετοιμασίας για επανένταξη στην αγορά εργασίας. Η κεντρική εν προκειμένω ιδέα είναι η μείωση και η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των “εντός της αγοράς εργασίας” και των “εκτός της αγοράς εργασίας”, ήτοι: μεγαλύτερη ελαστικότητα και λιγότερα προνόμια για τους “εντός”, με αντάλλαγμα καλύτερη κοινωνική προστασία και εργασιακή ασφάλεια για τους “εκτός”. Έτσι διαπιστώνουμε για παράδειγμα την αύξηση της απασχόλησης και μείωση της φτώχειας λόγω ευελιξίας με ασφάλεια στην Ολλανδία, ενώ αντίθετα στη Βρετανία και στις ΗΠΑ, η ευελιξία χωρίς ασφάλεια έχει ως αποτέλεσμα θεαματικές μεν επιδόσεις στη δημιουργία θέσεων εργασίας, όμως και την έκρηξη της φτώχειας των εργαζομένων.

Παθητικές πολιτικές απασχόλησης είναι εκείνες που προσπαθούν να αντισταθμίσουν την απώλεια ευημερίας μέσω πληρωμών προς τους άνεργους ή τους λιγότερο ευνοημένους της αγοράς εργασίας. Δεν βελτιώνουν τις δεξιότητες εκείνων στους οποίους απευθύνονται, απλά προσπαθούν να αμβλύνουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. **Ενεργητικές Πολιτικές Απασχόλησης** είναι εκείνες που βοηθούν τους εργαζόμενους να αποδίδουν περισσότερο ή να είναι σε θέση να βρουν καλύτερη εργασία και τους ανέργους να μπορούν ευχερέστερα να διεκδικήσουν μια θέση εργασίας. Περιλαμβάνουν συστήματα εκπαίδευσης, επαγγελματικής εκπαίδευσης, κατάρτισης, δια βίου μάθησης και υποβοήθησης στην εξεύρεση εργασίας. Σημαίνουν ακόμη κίνητρα και μέτρα για αύξηση της προσφοράς εργασίας, με απώτερο στόχο την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς εργασίας, την αύξηση της απασχόλησης, τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Εάν όντως ο ρόλος των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης είναι η αντιμετώπιση των προβλημάτων ανεργίας, η υποβοήθηση ιδιαίτερων ομάδων του εργατικού δυναμικού και των μειονεκτούντων εργαζομένων, οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης στην Ελλάδα δεν νομίζω πως λειτούργησαν μέχρι σήμερα θετικά ούτε για την πραγματική στήριξη των ανέργων, ούτε προς την κατεύθυνση της ουσιαστικής ενίσχυσης της οικονομίας, αφού δεν εντάχθηκαν ποτέ σε ένα ευρύτερο αναπτυξιακό σχέδιο. Επιδίωξαν κυρίως τη διαχείριση της ανεργίας σε πελατειακή συνθήκη βάση, ανακουφίζοντας για μικρά διαστήματα τους ανέργους και κάνοντας συχνά επιλεκτική προνομή κάποιων επιχειρήσεων. Μια συστηματική, εν μέρει και εν συνόλω, αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης στην Ελλάδα από το 1974 και εντεύθεν δείχνει υπό τις παρούσες συνθήκες επιβεβλημένα και αναγκαία, στηρίζοντας την προσπάθεια ενός σοβαρού αναπτυξιακού σχεδιασμού για το μέλλον.

3. Μερικές από τις πολλαπλές συνέπειες της ανεργίας

α) Ατομικές

- Προβλήματα επιβίωσης, ικανοποίησης βασικών αναγκών (τροφής, κατοικίας, ενδυμασίας) και φτώχειας.
- Αισθήματα μειονεξίας, άγχους, ανασφάλειας, φόβου, και σαν συνέπεια θέματα ψυχικής και σωματικής υγείας.
- Κοινωνική απόρριψη, μείωση της αίσθησης της προσωπικής αξίας και απουσία νοήματος, έλλειψη ανάπτυξης της προσωπικότητας, εγκατάλειψη της προσπάθειας για εξέλιξη, μόρφωση και δημιουργικό βίο.
- Αποκλίνουσες συμπεριφορές και τρόποι αυτοκαταστροφικής εκτόνωσης όπως εξάρτηση από ουσίες, αλκοολισμός, αυτοκτονίες.
- Κλονισμός της εμπιστοσύνης στο κράτος πρόνοια.
- Διαρκής ανταγωνισμός, ατομικισμός, φόβος απόλυσης και ενδεχόμενη υποταγή σε απειλές και εκμετάλλευση απ' την εκάστοτε εργοδοσία.

β) Κοινωνικές

- Άνιση κατανομή πλούτου, ανισότητες μεταξύ ανέργου και εργαζομένου, κοινωνικό χάσμα.
- Κρίση του θεσμού της οικογένειας και των σχέσεων, υπογεννητικότητα.

- Αντικοινωνικά φαινόμενα βίας και εγκληματικότητας. Περιθωριοποίηση μέρους του πληθυσμού.
- Εκρήξεις βίας και κοινωνικές ταραχές, αλλά και απεργίες και εξεγέρσεις.
- Διάλυση κοινωνικών σχέσεων, έλλειψη πνεύματος συνεργασίας και συλλογικότητας.
- Άνθηση παραοικονομίας.
- Αστυφιλία, ξενοφοβία και μετανάστευση.
- Ανισόρροπη ανάπτυξη και έλλειψη κοινωνικής προόδου.

4. Επίδοματα, παροχές, προϋποθέσεις σε κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τους ανέργους (Πού θα ήθελα, αν ήμουν άνεργος, να ζω¹⁶)

Βρετανία: Παρέχεται ανταποδοτικό επίδομα ανέργου αναζητούντος εργασία για ανώτατη περίοδο 182 ημερών, εφόσον έχει καταβάλει εισφορές κατηγορίας 1 επί των αποδοχών του ίσες τουλάχιστον με το 25 πλάσιο του κατώτερου ορίου αποδοχών κατά το οικονομικό έτος αναφοράς. Μόνο οι εισφορές στην εθνική ασφάλιση που καταβάλλονται από τους εργοδότες θεμελιώνουν δικαίωμα σε παροχές. Οι εισφορές που καταβάλλονται από μη μισθωτούς εργαζομένους δεν λαμβάνονται υπόψη. Είναι υποχρεωμένος επίσης να υπογράψει σύμβαση αναζητούντος εργασία (*Jobseeker's Agreement*) αναφέροντας τις ενέργειες στις οποίες θα προβεί για να βρει εργασία¹⁷. Οι άνεργοι υπολογίζονται περίπου στα 2,5 εκατομμύρια, σύμφωνα με το Διεθνές Γραφείο Εργασίας, όμως μόνο το 1,5 εκατομμύριο λαμβάνει επίδομα ανεργίας. Το επίδομα ανεργίας μπορεί να μειωθεί ή να διακοπεί ακόμα και για 26 εβδομάδες αν ένας άνεργος δεν είναι συνεπής στο ραντεβού με τον σύμβουλό του σε εργατικό κέντρο ή αν αρνηθεί μια διαθέσιμη θέση εργασίας. Στα πλαίσια της Λευκής Βίβλου, οι άνεργοι πρέπει να προσφέρουν 30 ώρες εβδομαδιαίως κοινωνική εργασία εάν δεν θέλουν να χάσουν το επιδόμα τους. Η Λευκή Βίβλος θεσπίζει επίσης ένα συνολικό επίδομα αντί για τα 30 που υπάρχουν σήμερα (ανεργίας, οικογενειακό, κατοικίας κλπ), που θα ισχύσει από το 2013. Οι άνεργοι που θα αρνηθούν προσφορά εργασίας θα χάνουν το επίδομά τους 65 στερλίνες την εβδομάδα- για τρεις μήνες, και εκείνοι που θα αρνηθούν τρεις προσφορές θα στερούνται τα επιδόματα τριών ετών, σύμφωνα με τα νέα μέτρα της βρετανικής κυβέρνησης.¹⁸ Δημοσκοπήση των Financial Times δείχνει πως τα 3/4 των πολιτών τάσσονται υπέρ της απομάκρυνσης από τη χώρα των μεταναστών που δεν βρίσκουν δουλειά, ενώ η πλειοψηφία αντιτίθενται στο δικαίωμα πολιτών από άλλες χώρες της ΕΕ να εργάζονται στη Βρετανία. Η ανεργία στην Βρετανία έχει αγγίξει τα υψηλότερα ποσοστά της τελευταίας δεκαετίας και τα προβλήματα στην αγοράς εργασίας έχουν φέρει και πάλι στο προσκήνιο το ζήτημα χρήσης εργαζομένων από το εξωτερικό. Οι Βρετανοί οικοδόμοι μάλιστα έχουν διαμαρτυρηθεί πρόσφατα κατά της εισόδου εργατών από το εξωτερικό.¹⁹

Ελλάδα: Προϋποθέσεις για το ταμείο ανεργίας: α) για πρώτη φορά: Για να δικαιούται κάποιος να επιδοτηθεί από το ταμείο ανεργίας πρέπει να έχει πραγματοποιήσει 80 ημέρες εργασίας κατ' έτος στα δύο προηγούμενα χρόνια πριν την επιδότησή του. Το τελευταίο όμως 14μηνος πρέπει να έχει συμπληρώσει 125 ημέρες εργασίας, χωρίς να υπολογίζονται τα ημερομίσθια του τελευταίου διμήνου. Επίσης επίδομα ανεργίας παίρνει και ο ασφαλισμένος που έχει πραγματοποιήσει 200 ημέρες εργασίας στα τελευταία δύο χρόνια πριν την απόλυσή του (χωρίς να υπολογίζονται τα ημερομίσθια του τελευταίου διμήνου) από τις οποίες 80 ημέρες το λιγότερο σε κάθε χρόνο. β) για δεύτερη φορά: Να έχει πραγματοποιήσει 125 ημέρες εργασίας το τελευταίο 14μηνος πριν την απόλυσή του χωρίς να υπολογίζονται τα ημερομίσθια του τελευταίου διμήνου.²⁰

Θεσπίζεται τελευταία "μισθός μαθητείας", ο οποίος αντιστοιχεί στο 80% του βασικού μισθού που προβλέπει η Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση, δηλαδή περίπου 592 ευρώ μεικτά, και θα καταβάλλεται για έναν χρόνο. Περίπου 10.000 άνεργοι θα πάρουν μέρος στο νέο πρόγραμμα απόκτησης εργασιακής εμπειρίας του ΟΑΕΔ. Σε σχέση με τα προηγούμενα προγράμματα διαφοροποιείται στα εξής σημεία: Απευθύνεται μόνο σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, παρέχει στους ωφελομένους νέους μισθό και ασφάλιση. η χρονική του διάρκεια είναι 6-12 μήνες, δικαίωμα συμμετοχής έχουν μόνο οι νέοι ηλικίας 16-24 ετών, παρέχει κίνητρα στις επιχειρήσεις να μετατρέψουν τη σύμβαση απόκτησης εργασιακής εμπειρίας σε σύμβαση εργασίας.²¹ **Παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης σε ανέργους:** Ο ΟΑΕΔ παρέχει α) σε ανέργους νέους ηλικίας μέχρι 29 ετών, που είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα του, τουλάχιστον επί 2 συνεχείς μήνες, κάλυψη για παροχές

ασθενείας σε είδος στο ΙΚΑ. Η ασφάλιση τους ανανεώνεται εφόσον συνεχίσουν να είναι άνεργοι. β) σε ανέργους ηλικίας 30-55 ετών, που είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα του τουλάχιστον επί 12 συνεχείς μήνες, πριν υποβάλλουν αίτηση και δεν είναι ασφαλισμένοι, κάλυψη για παροχές ασθενείας σε είδος από τον φορέα στον οποίο ήταν ασφαλισμένοι πριν την διακοπή της εργασίας τους, για διάστημα δύο ετών. Οι άνεργοι πρέπει να έχουν δελτίο ανεργίας ανανεωμένο. Πρέπει επίσης, να έχουν συμπληρώσει 600 ημέρες εργασίας, ασφαλισμένοι σε οποιονδήποτε οργανισμό, αν είναι ηλικίας μέχρι 30 ετών (οι απαιτούμενες ημέρες εργασίας προσαυξάνονται κατά 100 ετησίως μέχρι το 54ο έτος ηλικίας). γ) σε ανέργους εγγεγραμμένους για τουλάχιστον 12 μήνες στα Μητρώα του, στους οποίους υπολείπονται μέχρι 1.500 ημέρες ασφάλισης για τη θεμελίωση της κατώτατης σύνταξη λόγω γήρατος, ασφαλιστική κάλυψη για κύρια σύνταξη στο ΙΚΑ και σε Ταμεία Επικουρικής Ασφάλισης Μισθωτών. δ) κάλυψη για παροχές ασθενείας σε είδος από το ΙΚΑ σε ανέργους ηλικίας άνω των 55 ετών, που είναι εγγεγραμμένοι στα Μητρώα του για τουλάχιστον 12 συνεχείς μήνες και που έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον 3.000 ημερομίσθια ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ.²²

Δανία: Σε αντίθεση με όλους τους άλλους τύπους κοινωνικών ασφαλίσεων, η ασφάλιση ανεργίας είναι προαιρετική. Τα πρόσωπα ηλικίας 16 έως 63 ετών που διαμένουν στη Δανία μπορούν να εγγραφούν σε ένα ταμείο ασφάλισης ανεργίας. Τα 35ταμεία ασφάλισης ανεργίας (*arbejdsløshedskasserne*), είναι οργανωμένα κατά επαγγελματικό κλάδο, δύο εκ των οποίων για τους αυτοαπασχολούμενους. **Ύψος επιδόματος ανεργίας:** Το ύψος του επιδόματος ανέρχεται σε 90 % των εσόδων της προηγούμενης εργασίας, με ανώτατο όριο τις 570 DKK ημερησίως ή τις 2850 DKK εβδομαδιαίως για το 2000. Σε περίπτωση προσώπων που δικαιούνται μερική ασφάλιση, το επίδομα ανέρχεται κατά μέγιστο στα δύο τρίτα του πλήρους επιδόματος, ήτοι 380 DKK ημερησίως ή 1900 DKK εβδομαδιαίως για το 2000. Ένα χαμηλότερο ποσό, το οποίο αντιπροσωπεύει 82 % του μέγιστου ποσού, ισχύει για τα πρόσωπα που εγγράφηκαν βάσει επαγγελματικής κατάρτισης και δεν εργάστηκαν αρκετά σε διάστημα 12 εβδομάδων μετά το πέρας της εν λόγω κατάρτισης. Στην περίπτωση των αυτοαπασχολούμενων, το ύψος του επιδόματος υπολογίζεται, κατά κανόνα, βάσει του μέσου εισοδήματος της επαγγελματικής δραστηριότητας που ασκήθηκε κατά τα δύο καλύτερα πλήρη οικονομικά έτη στη διάρκεια των πέντε ετών που προηγούνται της περιόδου ανεργίας.

Για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών, η περίοδος επιδομάτων έχει διάρκεια έξι μηνών και η περίοδος ενεργοποίησης έχει διάρκεια τριάντι ετών. Ασφαλισμένος ηλικίας 60 ετών δεν μπορεί να λάβει επιδόματα ανεργίας για διάστημα μεγαλύτερο των δώδεκα ετών. Ο ασφαλισμένος που πληροί τις προϋποθέσεις δικαιούται επιδομάτων ανεργίας για χρονικό διάστημα τεσσάρων ετών, το οποίο υποδιαιρείται σε μια περίοδο επιδομάτων (*dagpengeperiode*) ενός έτους και μια περίοδο ενεργοποίησης (*aktivperiode*) τριών ετών. Κατά κανόνα, δικαίωμα στα επιδόματα θεμελιώνεται ένα έτος μετά την εγγραφή σε συγκεκριμένο ταμείο ασφάλισης ανεργίας. Επιπλέον, την πρώτη φορά που υποβάλλετε αίτηση χορήγησης επιδομάτων, πρέπει να έχετε εργασθεί ως μισθωτός για διάστημα που αντιστοιχεί συνολικά στον κανονικό χρόνο εργασίας πλήρους απασχόλησης στον σχετικό κλάδο (κανονικά 37 ώρες/εβδομάδα) επί τουλάχιστον 52 εβδομάδες κατά τα τρία προηγούμενα έτη ή να ασκήσατε μη μισθωτή δραστηριότητα ως κύρια απασχόληση για ισοδύναμο χρονικό διάστημα.²³

Γαλλία: Μόνο οι μισθωτοί μπορούν να αξιώσουν επίδομα ανεργίας. Αν εργαζόσασταν στη Γαλλία και χάσατε την εργασία σας, πρέπει να εγγραφείτε αμέσως ως αναζητών εργασία στην *Assédic* ή στην υπηρεσία απασχόλησης του τόπου κατοικίας σας, για να λάβετε ενδεχομένως παροχές ανεργίας και να διατηρήσετε τα δικαιώματά σας στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης. Δικαιούστε επίδομα ανεργίας εφόσον: δεν έχετε αποχωρήσει οικειοθελώς από την εργασία σας· έχετε εγγραφεί ως αναζητών εργασία και υποβάλλετε στους αναγκαίους ελέγχους· αναζητάτε πράγματι και διαρκώς εργασία· έχετε προβεί σε θετικές ενέργειες αναζήτησης εργασίας· είστε σωματικά ικανός για εργασία· δεν είστε άνω των 60 ετών ή των 65 ετών, αν δεν πληροίτε τις προϋποθέσεις για εκκαθάριση της σύνταξής σας στην ηλικία των 60 ετών· έχετε αποδεδειγμένα ασφαλιστεί για το ελάχιστο απαιτούμενο διάστημα σε καθεστώς ασφάλισης ανεργίας (τουλάχιστον 6 μήνες κατά τους τελευταίους 22 μήνες). Η διάρκεια χορήγησης του επιδόματος ανεργίας (7 έως 36 μήνες) εξαρτάται από το συμπληρωμένο χρόνο ασφάλισης και την ηλικία του αναζητούντος εργασία. Το ημερήσιο ποσό του επιδόματος εξαρτάται από τις προηγούμενες αποδοχές σας επί των οποίων

καταβάλατε εισφορές. Ο μισθωτός σε μερική ανεργία λαμβάνει επίδομα για τις μη δεδουλευμένες εργάσιμες ώρες, ώστε να αντισταθμίζεται η μείωση των αποδοχών του.²⁴

Ολλανδία: Αν μείνετε άνεργος στις Κάτω Χώρες, δικαιούστε επιδόματα ανεργίας, τα οποία ρυθμίζονται από το νόμο για την ανεργία (*Werkloosheidswet, WW*). Προς τούτο, πρέπει να εργαζόσασταν ως μισθωτός τουλάχιστον μία ημέρα την εβδομάδα για 26 τουλάχιστον εβδομάδες κατά τις τελευταίες 39 εβδομάδες πριν από την πρώτη ημέρα ανεργίας σας. Ο νόμος για την ανεργία προβλέπει τρία επιδόματα: επίδομα ανάλογο με τις αποδοχές, αν ήσαστε μισθωτός για 52 τουλάχιστον ημέρες το χρόνο κατά τη διάρκεια των τεσσάρων από τα πέντε τελευταία έτη πριν από την πρώτη ημέρα ανεργίας· παρατεταμένο επίδομα για ανώτατη περίοδο δύο ετών (αν έχει επέλθει ανεργία πριν από τα 57,5 έτη) ή τριάντισι ετών (σε περίπτωση ανεργίας μετά την ανωτέρω ηλικία)· επίδομα περιοριζόμενο σε έξι μήνες, αν δεν δικαιούστε το επίδομα που είναι ανάλογο με τις αποδοχές. Αν πάλι δεν πληροίτε τις προϋποθέσεις για να λάβετε επίδομα ανεργίας ή δεν δικαιούστε πλέον τα ανωτέρω, μπορείτε, σε ορισμένες περιπτώσεις, να λάβετε επίδομα εισοδήματος από το δήμο που κατοικείτε. Το επίδομα που είναι ανάλογο με τις αποδοχές ανέρχεται στο 70 % του ημερήσιου μισθού του εργαζομένου προτού μείνει άνεργος. Το παρατεταμένο επίδομα και το επίδομα βραχείας διάρκειας ανέρχονται στο 70 % του εκ του νόμου κατώτατου μισθού ενός εργαζομένου με την ίδια ηλικία. Προς τούτο πρέπει να προσκομίσετε απόδειξη ότι είστε εγγεγραμμένος ως αναζητών εργασία στην υπηρεσία απασχόλησης (*arbeidsvoorziening*). Αν δεν το πράξετε, κινδυνεύετε να χάσετε κάθε δικαίωμα στα επιδόματα. Το επίδομα διακόπτεται σε κάθε περίπτωση την πρώτη ημέρα του μήνα κατά τη διάρκεια του οποίου φθάνετε την ηλικία των 65 ετών· τότε μπορείτε, να ζητήσετε σύνταξη γήρατος. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν το επίδομα είναι χαμηλότερο από τον κατώτατο μισθό, μπορείτε να ζητήσετε συμπλήρωμα επιδόματος βάσει του νόμου για τα πρόσθετα επιδόματα (*Toeslagenwet*). Το ποσό καθορίζεται σε συνάρτηση με την οικογενειακή σας κατάσταση, τους δικούς σας πόρους και τους πόρους του ή της τυχόν συντρόφου σας. Αν ασθενήσετε ενόσω λαμβάνετε επιδόματα ανεργίας, πρέπει να το δηλώσετε αμέσως στο φορέα που σας χορηγεί τα επιδόματα.²⁵

Ιταλία: Η τακτική παροχή προς τους άνεργους είναι το επίδομα που χορηγείται στους εργαζόμενους που έχουν απολυθεί. Προϋπόθεση για τη χορήγηση επιδόματος ανεργίας είναι τα δύο τουλάχιστον χρόνια ασφάλισης στο INPS και 52 τουλάχιστον εβδομάδες εισφορών κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων χρόνων πριν από την παύση της σχέσης εργασίας. Το επίδομα ανεργίας χορηγείται για διάστημα 180 ημερών. Η μέγιστη διάρκεια χορήγησης μπορεί να φτάσει τους εννέα μήνες για τους άνεργους ηλικίας άνω των πενήντα ετών. Οι εργαζόμενοι σε διαθεσιμότητα λαμβάνουν επίδομα ανεργίας για μέγιστο διάστημα 65 ημερών. Το ύψος του επιδόματος ισούται προς το 40% των αποδοχών των τριών τελευταίων μηνών πριν από την παύση της σχέσης εργασίας, εντός των ορίων ενός μέγιστου ακαθάριστου μηνιαίου ποσού που ορίζεται από το νόμο. Για το 2006, το ποσό αυτό φτάνει τα 830,77 ευρώ και αυξάνεται στα 998,50 ευρώ για τους εργαζόμενους που μπορούν να τεκμηριώσουν ακαθάριστες μηνιαίες αποδοχές άνω των 1.797,31 ευρώ. Το επίδομα καταβάλλεται μηνιαίως μέσω επιταγής από το INPS. Οι εργαζόμενοι σε διαθεσιμότητα λαμβάνουν ποσό που ισούται προς το 50 % των αποδοχών τους. Οι εργαζόμενοι που δεν μπορούν να τεκμηριώσουν 52 εβδομάδες εισφορών κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων χρόνων, αλλά έχουν συμπληρώσει τουλάχιστον 78 ημέρες εργασίας κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους ή που είναι ασφαλισμένοι για δύο τουλάχιστον χρόνια και έχουν τουλάχιστον μία εβδομάδα εισφορών πριν από τα δύο χρόνια που προηγούνται της αίτησης, δικαιούνται κατά κανόνα επίδομα για αριθμό ημερών ίσο με τον αριθμό των ημερών εργασίας κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους και για μέγιστο διάστημα 156 ημερών. Ειδικοί κανόνες προβλέπονται για τους εργαζόμενους στον αγροτικό τομέα. **Αποζημίωση κινητικότητας:** για εργαζόμενους υπό προσωρινή παύση απασχόλησης (*Cassa integrazione guadagni straordinaria*) που δεν μπορούν να ενσωματωθούν σε κάποια επιχείρηση και για εκείνους που έχουν απολυθεί λόγω μείωσης του προσωπικού ή παύσης της δραστηριότητας. Η ελάχιστη διάρκεια είναι δώδεκα μήνες και μπορεί να φτάσει τους είκοσι τέσσερις για τους ηλικίας άνω των σαράντα ετών και τους τριάντα έξι για τους άνω των πενήντα. Το ποσό αποζημίωσης ισούται με εκείνο του επιδόματος για προσωρινή παύση απασχόλησης κατά την πρώτη χρονιά και με το 80 % του συγκεκριμένου επιδόματος στη συνέχεια. Το ποσό των τακτικών και εκτάκτων επιδομάτων ορίζεται στο 80 % των συνολικών αποδοχών που θα δικαιούταν ο εργαζόμενος για τις ώρες εργασίας που δεν πραγματοποιήθηκαν. **Εκτακτο επίδομα (*trattamento straordinario*):** Αποσκοπεί στη διατήρηση των αποδοχών εργατών και υπαλλήλων βιομηχανικών

επιχειρήσεων η δραστηριότητα των οποίων αναστέλλεται λόγω αναδιάρθρωσης, αναδιοργάνωσης ή μετατροπής της επιχείρησης, καθώς και λόγω επιχειρηματικής κρίσης, χρεοκοπίας, πτωχευτικού συμβιβασμού ή αναγκαστικής εκκαθάρισης. Ισχύει επίσης για εμπορικές επιχειρήσεις και εταιρίες μεταφορών, ταξιδιωτικά και τουριστικά γραφεία που απασχολούν περισσότερους από πενήντα μισθωτούς, εξαιρουμένων των μαθητευόμενων και του προσωπικού που έχει προσληφθεί με συμβάσεις κατάρτισης-εργασίας, καθώς και στις εταιρίες φύλαξης. Τα έκτακτα επιδόματα δεν μπορούν να υπερβαίνουν σε διάρκεια τους δεκαοκτώ μήνες σε περίπτωση χρεοκοπίας, τους δώδεκα σε περίπτωση επιχειρηματικής κρίσης και τους είκοσι τέσσερις για αναδιάρθρωση, με την επιφύλαξη των εξαιρέσεων που προβλέπονται από τη νομοθεσία. **Προσωρινή παύση απασχόλησης (Integrazione Guadagni):** Η τακτική αποζημίωση που χορηγείται από το αρμόδιο ταμείο απευθύνεται στους εργάτες, υπαλλήλους και στελέχη των βιομηχανιών, σε περιπτώσεις περιορισμού ή αναστολής της παραγωγικής δραστηριότητας λόγω γεγονότων προσωρινής διάρκειας, για τα οποία δεν ευθύνονται ούτε οι εργοδότες ούτε οι εργαζόμενοι και τα οποία είναι αποτέλεσμα συγκυριών της αγοράς.²⁶

Γερμανία: Αν είστε μισθωτός ή μαθητευόμενος και χάσετε την εργασία σας, δικαιούστε επίδομα ανεργίας, εφόσον: έχετε δηλώσει ότι είστε άνεργος στο γραφείο απασχόλησης και έχετε υποβάλει αίτηση χορήγησης επιδόματος· δεν ασκείτε καμία δραστηριότητα ή ασκείτε δραστηριότητα για λιγότερες από δεκαπέντε ώρες την εβδομάδα· είστε στη διάθεση του γραφείου διαμεσολάβησης για την εξεύρεση εργασίας (*Arbeitsvermittlung*), είστε δηλαδή ικανός για εργασία και πρόθυμος να δεχτείτε κάθε κατάλληλη εργασία που θα σας προταθεί και αναζητάτε ενεργά τρόπο εξόδου από την ανεργία· έχετε συμπληρώσει την περίοδο αναμονής, δηλαδή έχετε ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα υποκείμενη σε καταβολή εισφορών για δώδεκα τουλάχιστον μήνες τα δύο τελευταία χρόνια. Η διάρκεια των παροχών εξαρτάται από την περίοδο εισφορών και την ηλικία. Κυμαίνεται από έξι μήνες για όσους υπάγονταν σε υποχρέωση ασφάλισης για 12 μήνες τα τρία τελευταία χρόνια, μέχρι τους 18 μήνες κατ' ανώτατο όριο για τα άτομα ηλικίας τουλάχιστον 55 ετών που υπάγονταν σε υποχρέωση ασφάλισης για 36 μήνες τα τρία τελευταία χρόνια. **Επίδομα ανεργίας II-κοινωνικό επίδομα:** Μετά τη χορήγηση επιδόματος ανεργίας ή επιπλέον αυτού, μπορείτε να λάβετε επίδομα ανεργίας τύπου II, αν είστε ικανός για εργασία και άπορος, αν είστε μεταξύ 15 και 65 ετών και η συνήθης κατοικία σας βρίσκεται στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Οι παροχές μπορούν επίσης να χορηγηθούν σε πρόσωπα που ζουν μαζί με άπορο ικανό για εργασία στο πλαίσιο "εξ ανάγκης κοινότητας". Ενόσω είστε άνεργος, το καθεστώς ασφάλισης ανεργίας καταβάλλει εξ ονόματός σας: τις εισφορές στην ασφάλιση ασθένειας, τις εισφορές στην ασφάλιση για μακροχρόνια φροντίδα, τις εισφορές στο υποχρεωτικό καθεστώς ασφάλισης συντάξεως. Όσο καιρό λαμβάνετε παροχές ανεργίας, είστε επίσης ασφαλισμένος κατά ορισμένων ατυχημάτων.²⁷

5. Επιπτώσεις της ανεργίας στην υγεία

Τόσο οι επιστήμονες²⁸ όσο και η απλή λογική, προεικάζουν πως οι επιδράσεις της ανεργίας σε ατομικό επίπεδο είναι διαφορετικές από κείνες της κρίσης του 1930. Και λέω σε ατομικό, αφού στο κοινωνικό επίπεδο η κρίση του '30 είχε διευκολύνει την άνοδο του φασισμού και την κήρυξη ενός παγκοσμίου πολέμου, και η ανεργία είχε δυστυχώς αντιμετωπιστεί με τον πιο παράλογο τρόπο, με μαζικές δηλαδή επιστратεύσεις νέων ανθρώπων και απορρόφηση του εργατικού δυναμικού από τις πολεμικές βιομηχανίες. Οι άνεργοι υπέφεραν από φυσικές συνήθως ασθένειες, εξ αιτίας της οικονομικής εξαθλίωσης, ενώ σήμερα η ανεργία φαίνεται πως επιδρά πρωταρχικά στην ψυχική κυρίως υγεία. Βέβαια τότε η επιστήμη της ψυχολογίας δεν ήταν ακόμη τόσο γνωστή και δεν τύχαινε την ευρύτερης αποδοχής, κι έτσι, απόψεις που είναι κοινός τόπος σήμερα στην ιατρική, πως η σωματική δηλαδή υγεία επηρεάζεται από μια κλονισμένη ψυχική υγεία αφού το ψυχικό οδηγεί άμεσα στο σωματικό και τανάπαλιν, δεν ήταν ακόμη επιστημονικά εδραιωμένες. Μπορεί οι κοινωνικοπολιτικές παράμετροι, ο τρόπος και η στάση ζωής, οι κατευθυντήριες αρχές και συμπεριφορές, να είναι κατά πολύ διαφορετικές σήμερα, μπορεί να μην κατανοούμε πλήρως τους μηχανισμούς και να χρειάζεται ακόμη αρκετή δουλειά και διεπιστημονική τεκμηρίωση, όμως, και παρά το γεγονός πως ο καθένας μας ως διαφορετική ψυχική μονάδα θα αντιδρούσε διαφορετικά σε συνθήκες πίεσης όπως αυτές της ανεργίας, υπάρχει και έχει καταγραφεί ήδη μια πληθώρα συμβάντων αλλά και μελετών που θα έπρεπε να μας κάνει πράγματι και σοβαρά να ανησυχούμε.

Η γαλλική εταιρεία τηλεπικοινωνιών “France Telecom”, που απασχολεί 100.000 υπαλλήλους και της οποίας το 27% παραμένει ακόμη σε κρατικό έλεγχο, έγινε πολλές φορές πρώτο θέμα τελευταία, καθώς από το 2008 έχουν αυτοκτονήσει 58 εργαζόμενοι της. Οι περισσότεροι από τους αυτόχειρες αφήνουν σημειώματα όπου συνδέουν την ύστατη αυτή κίνηση απελπισίας με τις συνθήκες εργασίας τους. Τα εργατικά συνδικάτα καταλογίζουν τις αυτοκτονίες στις αυταρχικές μεθόδους διοίκησης του ομίλου που επιδιώκει, στο όνομα της αποτελεσματικότητας και της μείωσης του κόστους, να οδηγήσει σε μαζική έξοδο τους υπαλλήλους, ήτοι: σκληρός ανταγωνισμός, δυσμενείς μεταθέσεις, επιβολή στόχων πρακτικά αδύνατων να πραγματοποιηθούν, αντικρουόμενες εντολές και συνεχείς αναδιαρθρώσεις των υπηρεσιών. Σύμφωνα με τους Kasl και Jones, μία σειρά παραγόντων κινδύνου για φυσική και ψυχική νοσηρότητα σχετίζονται με τις συνθήκες εργασιακής ανασφάλειας. Ο υψηλός αριθμός ανέργων σε μία κοινωνία έχει αρνητική επίδραση (πιεστικά και καταθλιπτικά συμπτώματα) στους εργαζόμενους, μία κατάσταση που αποδίδεται στην απειλή απώλειας της εργασίας²⁹. Ο άγγλος κοινωνιολόγος M. Plant (1984) κάνοντας μια ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας αναφέρεται σε 156 μελέτες, που δείχνουν συστηματικά ότι οι αυτοκτονίες και οι απόπειρες αυτοκτονίας είναι πολύ πιο συχνές στους άνεργους παρά στους εργαζόμενους³⁰. Για την Βρετανή κοινωνική ψυχολόγο Marie Jahoda, δεν είναι η οικονομική δυσκολία που μπορεί να εξαθλιώσει την ψυχική υγεία του ατόμου αλλά η απουσία της εργασίας, η οποία καλύπτει τις βασικές ψυχολογικές του ανάγκες³¹. Ένας σαραντάχρονος άνεργος, που περνούσε τις νύκτες μέσα στο αυτοκίνητο, αφήνοντας την οικογένειά του να πιστεύει πως εργαζόταν κανονικά στη νυχτερινή του βάρδια σε εργοστάσιο στο Μπουργκουάν-Ζαλιέ κοντά στις γαλλικές Άλπεις, βρέθηκε νεκρός από υποθερμία, ντυμένος με πολλά πουλόβερ και παντελόνια, φορεμένα το ένα πάνω από το άλλο³². Μια μελέτη που αναφέρεται σε άτομα που είχαν εργασία και στη συνέχεια απολύθηκαν (Fagin & Little, 1984), επιβεβαιώνει ότι η ανεργία προκαλεί ψυχολογικά φαινόμενα όμοια με αυτά της απώλειας (όπως θάνατος στην οικογένεια, διαζύγιο, τερματισμός σχέσης). Η ψυχική δοκιμασία, στην οποία υποβάλλονται τα άτομα που έχασαν την εργασία τους, περιγράφεται ως εξής: Το πρώτο στάδιο είναι η αίσθηση του σοκ, ο άνεργος δηλαδή δεν μπορεί να πιστέψει ότι δεν έχει πλέον δουλειά. Το δεύτερο στάδιο είναι η άρνηση του γεγονότος και ένα αίσθημα αισιοδοξίας, που αναφέρεται στην προσδοκία ότι σύντομα θα βρει εργασία. Το τρίτο στάδιο (μετά από μερικές εβδομάδες ή μήνες επίμονης αναζήτησης εργασίας) είναι τα συμπτώματα άγχους, απαισιοδοξίας και πολλές φορές κατάθλιψης³³. Στη χώρα μας, 20 άνθρωποι τερμάτισαν τη ζωή τους και δεκάδες ακόμη βρέθηκαν στο παρά πέντε το 2009, ενώ με τον ερχομό του 2010 κατεγράφη ήδη μία αυτοχειρία ενός ανέργου και δύο απόπειρες. Ο 37χρονος μουσικός, οικογενειάρχης με δύο παιδιά, που δεν έβρισκε δουλειά για να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του, ανήμερα των Φώτων εξαφανίστηκε από το σπίτι του, για να βρεθεί αργότερα νεκρός σε χαράδρα στα Ιωάννινα³⁴.

Εάν δεχθούμε πως αυτό που αποκαλούμε σήμερα προσωπική ή ατομική ταυτότητα συμπεριλαμβάνει ως ένα από τα κύρια συνθετικά του στοιχεία την εργασία του ατόμου, τότε αυτή η ταυτότητα δέχεται στην εποχή μας κι ένα επιπλέον ισχυρό πλήγμα που προέρχεται από την ανασφαλή, επισφαλή, ή και την παντελή έλλειψη εργασίας. Ο ψυχαναλυτής Erik Erikson, στη θεωρία του για τα στάδια της κοινωνικής ανάπτυξης του ατόμου, διαπιστώνει ότι η υγιής μετάβαση από την εφηβεία στην ενηλικίωση περιλαμβάνει την απόκτηση μίας επιθυμητής εργασιακής ταυτότητας. Επομένως, η ανεργία αναμένεται να ελαττώσει την αίσθηση προσωπικής αξίας του ατόμου³⁵. Η έρευνα των Banks & Jackson (1981) είναι αποκαλυπτική. Οι ερευνητές αυτοί, χορήγησαν ένα ψυχοδιαγνωστικό ερωτηματολόγιο σε 1.000 μαθητές ηλικίας 16 ετών πριν και μετά το πέρας των σπουδών τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι αυτοί που έμειναν άνεργοι είχαν πολύ υψηλότερους δείκτες ψυχικής διαταραχής από εκείνους που βρήκαν δουλειά. Οι ίδιοι ερευνητές, ένα χρόνο αργότερα, δημοσίευσαν μία μελέτη που έδειχνε βελτίωση στην ψυχική υγεία των ανέργων μαθητών από τη στιγμή που βρήκαν δουλειά. Η επισφαλής εργασία αποτελεί πλέον κανόνα για τους νέους εργαζόμενους, κυρίως στα πρώτα βήματα της επαγγελματικής τους διαδρομής, με πολλές συνέπειες σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο. Η εργασιακή ανασφάλεια ακυρώνει την όποια προσπάθεια προγραμματισμού της ζωής του νέου, τον κάνει να μη σκέπτεται την ανεξαρτητοποίηση από τους γονείς ή τη δημιουργία δικής του οικογένειας. Ταυτόχρονα, με την καταστρατήγηση του θώρου, τα ελαστικά ωράρια και την προσωρινή ή μερική απασχόληση, επέρχεται κατάτμηση ή και εξαφάνιση του ελεύθερου χρόνου. Έτσι, αναβάλλοντας όνειρα, οι μισοί απ’ τους νέους πτυχιούχους 5 έως 7 έτη μετά την αποφοίτησή τους δεν έχουν σταθερή και ποιοτική απασχόληση. Πρόκειται για διαπίστωση σχετικά

πρόσφατης έρευνας³⁶, σύμφωνα με την οποία: α) όλο και μεγαλύτερο ποσοστό πτυχιούχων προχωρά στην πραγματοποίησή μεταπτυχιακών σπουδών, που δεν αποτελεί απλώς προσωπική επιλογή, αλλά συνδέεται άμεσα με τον χρόνο μετάβασης από την εκπαίδευση στην εργασία και τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά, β) το ένα πέμπτο των ερωτηθέντων εργάζεται με σύμβαση έργου (στις επίσημες στατιστικές καταγράφονται ως αυτοαπασχολούμενοι), ενώ άλλο ένα 20 % εργάζεται με σύμβαση ορισμένου χρόνου. Επομένως, το 45 % της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας εργάζεται σε ευέλικτες συνθήκες απασχόλησης, κατάσταση που τείνει να λάβει μόνιμα χαρακτηριστικά.

Ήθελα κλείνοντας αυτό το μικρό κείμενο να ήξερα, πόσοι αντιλαμβάνονται και συναισθάνονται πραγματικά τις συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ανέργων, νέων ή μη, που εμείς ως κοινωνίες της βολής και της σιωπής οδηγούμε καθημερινά στην περιθωριοποίηση, και πόσοι αντιδρούν χωρίς δισταγμό σε ιδεολογήματα του τύπου: “Δεν υπάρχει ανεργία, υπάρχουν απλώς τεμπέληδες και αδιάφοροι, που επιλέγουν να ζήσουν μ’ αυτό τον τρόπο”. Για όσους βρέθηκαν στο περιθώριο, σε ταπεινωμένες και απαρνημένες κοινωνικά ομάδες, δεν υπάρχει μεγαλύτερη προσβολή από το παραπάνω ιδεολόγημα, που φανερώνει βέβαια πόσο εκείνοι που το προφέρουν αγνοούν τον ψυχικό μηχανισμό σύμφωνα με τον οποίο, αυτός που αισθάνεται σήμερα ότι δεν χρωστά τίποτε στην κοινωνία που τον έκανε να νιώθει απόβλητο, θα την απορρίψει αύριο με τη σειρά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ & ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ “Financial crisis to cost 20 mn jobs”: UN – expressindia.com, Oct 21, 2008, και Α.Π.Ε, ILO : Θετικοί οι δείκτες αλλά η ανεργία παραμένει, 27/01/2010 <http://www.eurocapital.gr/index.php/permalink/6486.html?print>

² <http://www.naftemporiki.gr/news/cstory.asp?id=1895668> ,και <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=3&artId=366465&dt=11/11/2010> Εφημερίδα Ναυτεμπορική, Το Βήμα, 11/11/2010

³ Αρχείο JPG, Εργατικό δυναμικό και ανεργία στην Ελλάδα (Αύγουστος 2010)

⁴ ΟΟΣΑ: Στο 14,3 % η ανεργία στην Ελλάδα το 2011, 08/07/2010, <http://tvxs.gr/news>

⁵ <http://news.in.gr/economy/article/?aid=1231064383> ,και Newsroom ΔΟΛ, ΑΠΕ-ΜΠΕ

⁶ http://alterthess.blogspot.com/2010/09/25_29.html , 29/09/2010, Πηγές, Ελευθεροτυπία, Ριζοσπάστης

⁷ Η ερώτηση του έλληνα ευρωβουλευτή Νίκου Χουντή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή (13/01/2010): <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+WQ+E-2009-6766+0+DOC+XML+V0//EL> και η απάντηση του κ. Rehn εξ ονόματος της Επιτροπής (25/03/2010): <http://www.europarl.europa.eu/sides/getAllAnswers.do?reference=E-2009-6766&language=EL>

⁸ Αναφέρω ενδεικτικά: “Sarris A. and Zografakis S., (1999), A computable general equilibrium assessment of the impact of illegal immigration on the Greek economy, *Journal of Population Economics*, no. 12, pp. 155-182”, “Λυμπεράκη Α. και Πελαγίδης Θ., Ο φόβος του ξένου στην αγορά εργασίας: ανοχές και προκαταλήψεις στην ανάπτυξη, εκδ. Πόλις, 2000”, “Γιάννης Κολοβός, Το Κουτί της Πανδώρας: Παράνομη Μετανάστευση και Νομιμοποίηση στην Ελλάδα, εκδ. Πελασγός”, “Λιανός Θ., Παπακωνσταντίνου Π., Σύγχρονη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική Διερεύνηση, ΚΕΠΕ, Αθήνα 2003”. “Τριανταφυλλίδου Α., Στην Ελλάδα η μετανάστευση δεν φέρνει ανεργία , 2008, ΕΛΙΑΜΕΠ”

⁹ **Εργασία:** καταβολή δυνάμεων για την παραγωγή έργου, εκτέλεση έργου, βιοποριστικό επάγγελμα, επαγγελματική απασχόληση, δουλειά. **Απασχόλησις:** ενασχόλησις, ασχολία, έλλειψη σχολής (απραξίας-αργίας). Ιδού μερικά ισοδύναμα των όρων στη γλώσσα μας, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα (Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας, Δ. Δημητράκος, 1970). **Ακόμη, απασχόληση στη νεοελληνική:** συστηματική (επαγγελματική) δραστηριότητα, εργασία. Πρόκειται για μεταφρασμένο δάνειο από το αγγλικό employment, σύμφωνα με το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Μπαμπινιώτης, 2005. Επιπρόσθετα, έχω την αίσθηση πως αφού για μια περίοδο χρησιμοποιήθηκαν μαζί οι όροι, εργασία και απασχόληση (labor and employment), με τον δεύτερο να εισάγει τις καινούργιες εργασιακές συνθήκες της μερικής απασχόλησης, φτάσαμε σήμερα να χρησιμοποιούμε ευρέως μάλλον τον δεύτερο, αφού ούτε το βάρος και το ιστορικό παρελθόν της έννοιας της εργασίας, όπως αυτή εξελίχθηκε από τη βιομηχανική επανάσταση και εντεύθεν φέρει, αλλά και η ‘κανονική ή τυπική εργασία’ όπως λέγαμε κάποτε, τείνει υπό τις παρούσες συνθήκες να εκλείψει.

¹⁰ Η εργασία είναι ένας από τους τρεις βασικούς συντελεστές παραγωγής. Οι άλλοι δύο είναι το κεφάλαιο και η γη. Η θεωρία προσφοράς και ζήτησης εργασίας, αναπτύσσεται στα περισσότερα εγχειρίδια οικονομικών της εργασίας, (πχ McConnell-Brue, 1986)

¹¹ Έρευνα της Eurostat για το εργατικό δυναμικό, Παράρτημα 8

¹² **Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1897/2000 της Επιτροπής της 7ης Σεπτεμβρίου 2000**

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000R1897:EL:HTML>

¹³ Νέες μορφές απασχόλησης στην Ελλάδα, Σειρά Σεμιναρίων «Οικονομική Θεωρία και Πολιτική», Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 5.3.2008, Γιάννης Δενδρινός, Οικονομολόγος- Ειδικός Επιστήμονας ΟΑΕΔ

¹⁴ **Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, COM (2006) 708 τελικό 27.7.2007 Παράγραφος 3.3:** “Ως ευελιξία με ασφάλεια ορίστηκε η δυνατότητα συνδυασμού διάφορων μορφών ευελιξίας στην αγορά εργασίας και ασφάλειας, έτσι ώστε να ενισχυθεί με ισορροπημένο τρόπο η ικανότητα προσαρμογής των εργαζομένων και των επιχειρήσεων και να τους παρέχεται ταυτόχρονα προστασία από κινδύνους. Όσο πιο ευέλικτη είναι η σύμβαση εργασίας, τόσο λιγότερη είναι η βεβαιότητα απασχόλησης και τόσο ισχυρότερη πρέπει να είναι

η προστασία (κοινωνική προστασία, ασφαλής επαγγελματική εξέλιξη ή επαγγελματική ασφάλεια καθ' όλη τη διάρκεια του ενεργού βίου)”

¹⁵ Δενδρινός Γ., Λυμπεράκη Αντ., *Ευέλικτη Εργασία: Νέες μορφές και Ποιότητα Απασχόλησης*. Εκδ. Κέρκυρα, Αθήνα 2004

¹⁶ Ευρωπαϊκή κινητικότητα. Τα δικαιώματά σας στην κοινωνική ασφάλιση:
http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/index_el.htm

¹⁷ http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/gbr/2_06_el.htm

¹⁸ 12/11/2010, <http://news.in.gr/world/article/?aid=1231067032>

¹⁹ 16/03/2009, <http://news.in.gr/world/article/?aid=995752>

²⁰ ΚΕΠΕΑ, <http://www.kepea.gr/aarticle.php?id=123>

²¹ 01/11/ 2010, <http://news.in.gr/economy/article/?aid=1231065579>

²² http://portal.oaed.gr/portal/page/portal/OAED/Unemployeed_Employ/Epidomata-paroxes/iatrofarmaka

²³ http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/dnk/2_06_el.htm Δείτε ακόμη δύο πολύ ενδιαφέροντα άρθρα: “Ανεργία νέων, το Δανέζικο μοντέλο”, Χρ. Μιχαηλίδης, *Ελευθεροτυπία*, 21/01/2010, και “Γιατί οι Δανοί δεν φοβούνται την ανεργία”, του Τάκη Μίχα, <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=123509>, http://archive.enet.gr/online/online_text/c=112,id=17688636

²⁴ http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/fra/2_06_el.htm

²⁵ http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/nld/2_06_el.htm

²⁶ http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/ita/2_06_el.htm

²⁷ http://ec.europa.eu/employment_social/social_security_schemes/national_schemes_summaries/deu/2_06_el.htm

²⁸ Schwefel D., “Unemployment, health and health services in German-speaking countries”, 1986, *Social Science and Medicine*

²⁹ Αντώνης Κουσουλής, 11/11/ 2009, http://www.perceptum.gr/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=27 και Kasl S. & Jones B.A., “The impact of job loss and retirement on health”, 1998, In *Social Epidemiology*, Berkman L.F. & Kawachi I. eds. Oxford University Press

³⁰ Δείτε ακόμη τις σχετικές αναφορές και μελέτες σχετικά με τη σχέση αυτοκτονίας και ανεργίας: Falret (1822), Roy (1982), Robin et al (1986), Durkheim (1897)

³¹ Ezzy, D., “Unemployment and mental health: a critical review”. *Soc.Sci.Med.*, 1993, vol.37(1), 41-52

³² Γκρενόμπλ, Γαλλία 16/01/2008 (ΑΠΕ-ΜΠΕ-Γαλλ.Πρακτ.). Δείτε ακόμη στο φιλμ “Ελεύθερος ωραρίου”, “Name L'emploi du temps”, Laurent Cantet Torrent, 2001, ένα αντίστοιχο θέμα.

³³ Άρθρο του Γρηγόρη Ποταμιάνου, καθ. Κλινικής Ψυχολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, όπως δημοσιεύτηκε στην [Ελευθεροτυπία](http://www.eleftherotypos.gr), 5/01/2009

³⁴ Εφημ. Εθνος, 16/1/2010, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=11424&subid=2&pubid=9528875>

³⁵ Goldsmith A.H., Veum J.R. & Darity W.Jr, “The impact of labour force history on self-esteem and its component parts, anxiety, alienation and depression”, *Journal of Economic Psychology* 17, 1996

³⁶ Μαρία Καραμεσίνη κ.α (2008), *Η Απορρόφηση των Πτυχιούχων Πανεπιστημίου στην Αγορά Εργασίας: Πανελλαδική έρευνα στους αποφοίτους των ετών 1998-2000, Οριζόντια Δράση Υποστήριξης Γραφείων Διασύνδεσης Πανεπιστημίων*, Αθήνα: Διόνικος.